

Драгољуб СИМОНОВИЋ
адвокат у Београду

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ У ОБЛАСТИ РАДНИХ ОДНОСА

Резиме

У оквиру сусреша правника у привреди Србије рејко је ојсервирана проблематика дисциплинске и материјалне одговорности, као традиционалних инсти-туција радној права, а о кривичној одговорности у сфери радних односа није било прилоја. Овим чланком аутор жели бар делимично да појуни наведену јразнину. У сајледавању проблематике кривичне одговорности и кривичних дела против радних односа аутор је указао на решења из ранијеј кривичној законодавства Србије, поредећи их са решењима важећеј Кривичној законика и заузимајући критичке ставове код одређених кривичних дела.

Кључне речи: *кривична одговорност, кривица, кривично дело, казна, радни односи.*

І Увод

Општа тема за XIX сусрет правника у привреди Србије „Привреда и правна одговорност“ у првом реду наводи на закључак о личној (субјективној) одговорности руководећих и осталих радника у привреди. Тек из другог плана избија помисао о објективној одговорности предузећа по основу опасне ствари или опасне делатности (објективна одговорност).

Правну одговорност у привреди аутор схвата у свим облицима субјективне одговорности: дисциплинска, прекршајна, привредно-преступна, деликтна и кривична. С друге стране, постоје политичка и морална одговорност, али оне нису инкорпорисане у појам правне одговорности, те су изван опште теме овог сусрета правника у привреди и овог чланка.

Од 1996. године (од када аутор пише чланке за сусрете правника у привреди) у секцији „радни односи“ представљено је 89 реферата, од којих се само у називима три¹ реферата појављује реч „одговорност“. Премало, с обзиром на постојање класичних радноправних института дисциплинске одговорности и материјалне одговорности запослених.

О кривичној одговорности у области радних односа у 89 конгресних реферата ни једне реченице. То је навело аутора да овим чланком, први пут у оквиру традиционалних сусрета правника у привреди, скрене пажњу на проблематику кривичне одговорности у области радних односа.

II Појам и основна обележја кривичне одговорности

Без обзира на теоријска схватања о појму кривичног дела (објективно или објективно-субјективно) и кривичне одговорности (субјективно или субјективно-објективно), закон недвосмислено стоји на становишту да нема кажњивости ако не постоје две међусобно повезане компоненте: кривично дело и кривична одговорност.²

Одређујући појам кривичног дела као друштвено опасног дела чија су обележја утврђена законом и везујући постојање кривичне одговорности за урачунљивост и виност као субјективне услове, са гледишта услова кажњивости, закон ове појмове увек сматра корелативним.³

Наш Кривични законик⁴ (у даљем тексту: КЗ) кривичну одговорност (кривицу) инкорпорише у појам кривичног дела.

Кривично дело је оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, које је противправно и које је *скривљено* (подвукао аутор).

1 Бранко Лубарда, „Дисциплинска одговорност и хармонизација“, *Право и њивреда*, бр. 5-8/2001, Драгољуб Симоновић, „Овлашћења и одговорност директора“, *Право и њивреда*, бр. 5-8/2000, „Материјална одговорност у нашој радној легислативи“, *Право и њивреда*, бр. 5-8/2004.

2 Никола Срзентић (ур.), *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Савремена администрација, Београд, 1978, стр. 33.

3 *Ibidem*.

4 *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 72/2009 и 111/2009.

Нема кривичног дела уколико је искључена кривица (или противправност), иако постоје сва обележја кривичног дела одређена законом.⁵

Није кривично дело: 1) које представља дело малог значаја; 2) које је учињено у нужној одбрани; 3) које је учињено у крајњој нужди; 4) које је учињено под дејством неодољиве силе; 5) које је учињено у стању неурачунљивости; 6) које је учињено у неотклоњивој стварној заблуди; 7) које је учињено у неотклоњивој правној заблуди.⁶

Наш КЗ не помиње кривичну одговорност, него кривицу као субјективну компоненту кривичног дела. Кривица се дефинише као скуп субјективних елемената који треба да постоје на страни учиниоца кривичног дела да би се учињено дело могло сматрати кривичним делом. Тако схваћена кривица појављује се као субјективна компонента која улази у састав појма кривичног дела.⁷

Кривица има три своја елемента: 1) урачунљивост, 2) виност и 3) свест, односно дужност и могућност свести о забрањености учињеног дела. За постојање кривице нужно је да постоје сва три наведена елемента.⁸

Кривично дело је учињено са кривицом ако је учинилац поступао с умишљајем или из нехата, уколико закон изричито предвиђа кажњивост за нехат. Кривично дело је учињено с умишљајем кад је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење (директан умишљај) или кад је учинилац био свестан да може учинити дело, па је на то пристао (евентуални умишљај).⁹

Кривично дело је учињено из нехата кад је учинилац био свестан да својом радњом може учинити дело, али је олако држао да до тога неће доћи или да ће то моћи спречити (свесни нехат) или кад није био свестан да својом радњом може учинити дело, иако је према околностима под којима је оно учињено и према својим личним својствима био дужан и могао бити свестан те могућности (несвесни нехат).¹⁰

Овакво схватање појма кривице у теорији се од неких аутора назива и појмом кривичне одговорности (уже схватање појма одговорности).

Међутим, постоји и шире схватање појма кривичне одговорности према коме је она скуп свих елемената који треба да постоје код учиниоца да би дошло до његовог кажњавања, а то је постојање учињеног

5 Чл. 14 КЗ.

6 Чл. 18–21, 23, 28 и 29 КЗ.

7 Мирослав Ђорђевић, Ђорђе Ђорђевић, *Кривично право*, Пројурис, Београд, 2008, стр. 48.

8 *Ibidem*.

9 Чл. 25 КЗ.

10 Чл. 26 КЗ.

противправног дела предвиђеног у закону и кривице његовог учиниоца, тако да се према овом схватању у појам кривичне одговорности уноси и појам кривичног дела схваћеног у објективном смислу. Ово схватање није усвојено у нашем Кривичном законнику.¹¹

III Кривична дела у области радних односа

Ова кривична дела су преко пола века у кривичној легислативи егзистирала под називом „Кривична дела против радних односа“, од Кривичног законика из 1951. до важећег КЗ донетог 2005. године, који је дотично поглавље преименовао у „Кривична дела против права по основу рада“.

1. Генеза

У Кривичном законнику из 1951. године¹² у групацији кривичних дела против радних односа постојала су четири кривична дела: 1) повреда прописа о правима лица у радном односу; 2) повреда права из социјалног осигурања; 3) непредузимање хигијенских и техничко-заштитних мера при раду и 4) необезбеђење смештаја и снабдевања лица у радном односу.

Кривични закон СР Србије из 1977. године¹³ садржао је шест кривичних дела против радних односа: 1) повреда права из радног односа; 2) повреда права из социјалног осигурања; 3) злоупотреба права из социјалног осигурања; 4) повреда права за време привремене незапослености; 5) непредузимање мера заштите на раду и 6) неизвршење одлуке о враћању радника на рад.

Изменама и допунама Кривичног закона Србије из 1994. године¹⁴ уведено је пет нових кривичних дела против радних односа: 1) повреда управљања; 2) повреда права на управљање; 3) злоупотреба положаја у органу управљања; 4) повреда права на штрајк и 5) злоупотреба права на штрајк.

11 М. Ђорђевић, Ђ. Ђорђевић, *нав. дело*, стр. 49.

12 Овај законик је представљао нашу прву послератну кодификацију кривичног материјалног права. У питању је савезни (федерални) закон. Савезни Устав из 1963. године задржао је концепт кривичног законодавства као потпуног законодавства федерације. До разграничења законодавне надлежности у материји кривичног права дошло је усвајањем уставних амандмана 1971. и нарочито после Устава из 1974. године, када су донети савезни кривични закон (1976) републички и покрајински кривични закони (1977).

13 *Сл. гласник СРС*, бр. 26/77... 42/89, *Сл. гласник РС*, бр. 21/90... 67/2003.

14 *Сл. гласник РС*, бр. 47/94.

Судећи према броју кривичних дела против радних односа (укупно 11) период од 1994. до 2005. године може се означити као „златно доба“ кривичног законодавства у области радноправне заштите.

У последњих неколико година, обележених процесима транзиције и приватизације, у Србији кулминирају штрајкови и други облици испољавања незадовољства радника (штрајкови глађу, самоповређивања итд.), а важећи КЗ је смањило број кривичних дела у сфери радних односа (са 11 на 7).

2. Кривична дела против радних односа у важећем КЗ

Важећи КЗ није преузео сва кривична дела против радних односа од свог претходника. Он садржи седам кривичних дела: 1) повреда права по основу рада и права из социјалног осигурања; 2) повреда права при запошљавању и за време незапослености; 3) повреда права на управљање; 4) повреда права на штрајк; 5) злоупотреба права на штрајк; 6) злоупотреба права из социјалног осигурања; 7) непредузимање мера заштите на раду.

3. Карактеристике

Обједињавање кривичних дела против радних односа у оквиру једне главе у систему Кривичног законика треба да подвуче важност објекта кривичноправне заштите и истакне њихов значај у кривичном законодавству.¹⁵ Кривичноправна заштита код ових кривичних дела односи се на сва права стечена по основу рада, али су овим делима обухваћене само оне повреде при чијем је извршењу испољен несавестан и неодговоран однос овлашћених лица у органима који одлучују о правима из радног односа, услед чега је дошло до ускраћивања или ограничавања ових права.¹⁶

У већини, ово су кривична дела са бланкетном диспозицијом. Она се врше повредом закона, других прописа или општих аката којима је регулисано неко право радника, тако да се њихова садржина мора увек одређивати с обзиром на прописе који их одређују.¹⁷

Последица кривичних дела из ове групе је ускраћивање или ограничавање неког права које раднику припада. За постојање дела није довољно само кршење прописа о правима радника, већ је неопходно и наступање повреде тих права.¹⁸

15 Јанко Таховић, *Кривично право (йосебан гео)*, Научна књига, Београд, 1953, стр. 135.

16 Никола Срзентић (ур.), *Коментар кривичних закона СР Србије, САП Косова и САП Војводине*, Савремена администрација, Београд, 1981, стр. 256.

17 *Ibidem*.

18 *Ibidem*.

За кривична дела против радних односа одговара се само кад су извршена с умишљајем. Нехатне повреде прописа о правима из радних односа, односно о правима из социјалног осигурања услед којих је раднику ускраћено или ограничено неко право, најчешће представљају прекршаје или за њих службена, односно одговорна лица, дисциплински одговарају.¹⁹

Код већине кривичних дела из ове групације радња извршења се састоји у повреди права (код пет кривичних дела назив почиње управо речима „повреда права“) или злоупотреби права (код два кривична дела), док је радња извршења код једног кривичног дела пасивног карактера и састоји се у непредузимању мера заштите на раду. Уз синтагму „повреда права“, код неколико кривичних дела у њиховом бићу надовезује се начин повреде, клаузулама: „свесно непридржавање закона“ или „свесно кршење прописа“.

У погледу утврђивања учиниоца ових кривичних дела, биће код шест дела започиње речју „ко“, а та реч се у посебном делу кривичног материјалног права своди на реч „свако“ (на пример, код кривичних дела крађе и убиства учинилац може да буде свако физичко лице). Међутим, код кривичних дела против радних односа реч „ко“ може да завара, с обзиром да у реалности не може свако да буде њихов учинилац. То су овлашћена, односно одговорна лица која код послодавца у предузећу или другим институцијама (заједница запошљавања, заједница социјалног осигурања итд.) одлучују о правима појединаца (радника и корисника одређених права, на пример, права на накнаду за време привремене незапослености). Само код једног кривичног дела из ове групације (непредузимање мера заштите на раду) активни субјект (учинилац) појмовно је сужен на одговорно лице (лице одговорно за предузимање мера заштите на раду).

Заштитни објекат код ових кривичних дела су права по основу рада и права из социјалног осигурања. Одредбама Устава Србије²⁰ зајемчена су бројна права из области рада и социјалног осигурања, чије је ускраћивање или ограничавање санкционисано кривичним делима против радних односа.

Најстарије и, може се рећи, основно кривично дело из ове групације односи се на повреду права по основу рада и права из социјалног осигурања. Између осталих категорија, овим кривичним делом повређују се права омладине, жена и инвалида на посебну заштиту на раду и посебна права из социјалног осигурања. Као посебно осетљивим категоријама, Устав јемчи женама, омладини и инвалидима посебну радноправну и социјалну заштиту, као и посебне услове рада.

19 *Ibidem.*

20 Чл. 60 и 61 Устава Републике Србије.

Према запрећеним казнама, кривична дела против радних односа спадају у лакша кривична дела. Код њих доминира новчана казна или казна затвора до једне године, а најтежа прописана казна износи три године затвора (код кривичног дела злоупотребе права на штрајк).

Код свих кривичних дела против радних односа кривично гоњење се предузима по службеној дужности.

4. Појединачна кривична дела из важећег КЗ

а) Повреда њрава њо основу рада и њрава из социјалној осигурања

Ко се свесно не придржава закона или других прописа, колективних уговора и других општих аката о правима по основу рада и о посебној заштити на раду омладине, жена и инвалида или о правима из социјалног осигурања и тиме другом ускрати или ограничи право које му припада, казниће се новчаном казном или затвором до две године.²¹

На ово кривично дело аутор нема посебан коментар, осим две напомене. Прво, у ранијем кривичном законодавству ово кривично дело је било раздвојено у два дела (повреда права из радног односа и повреда права из социјалног осигурања), а важећи КЗ је извршио њихово спајање у јединствено кривично дело. Друго, посебан максимум казне затвора за ово дело КЗ се са једне повећао на две године.

б) Повреда њрава њри зайошљавању и за време незајосленостии

Ко свесним кршењем прописа или на други противправан начин ускрати или ограничи право грађана на слободно запошљавање на територији Србије под једнаким условима, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.²² Истом казном казниће се и ко се свесно не придржава закона или других прописа или општих аката о правима грађана за време незапослености и тиме незапосленом лицу ускрати или ограничи право које му припада.²³

Важећим КЗ биће овог кривичног дела је проширено тако да оно сада има два основна облика. Други облик (из става 2 члана 164 КЗ) преузет је из претходног закона, док први облик (став 1), којим је инкриминисано ускраћење или ограничење права на запошљавање на територији Србије под једнаким условима, представља законску новину.

21 Чл. 163 КЗ.

22 Чл. 164 ст. 1 КЗ.

23 Чл. 164 ст. 2 КЗ.

в) Повреда њрава на уйрављање

Ко силом, претњом, свесним кршењем прописа или на други противправан начин спречи или омета одлучивање органа управљања или члана органа управљања да учествује у раду и одлучивању у том органу, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.²⁴ Ако је наведено дело учинило службено или одговорно лице злоупотребом положаја или овлашћења, оно ће се казнити новчаном казном или затвором до две године.²⁵

Ово кривично дело има основни и тежи (квалификовани) облик. Оба облика су преузета из претходног закона. Преузети су сви елементи бића кривичног дела, осим запрећене казне.

За важећи КЗ може се рећи да је за већину кривичних дела (укупно садржи око 320 дела) прописао теже казне од свог претходника, чиме се стварају услови за заоштравање казнене политике и адекватније остваривање специјалне и генералне превенције.

Из тешко објашњивих разлога, иако привреда делује у отежаним условима транзиције који захтевају појачану одговорност управљачких структура, законодавац је знатно смањио казне код основног и квалификованог облика овог кривичног дела. Наиме, за основни облик дела у претходном закону била је прописана казна затвора до три године, а КЗ је смањио на новчану или затвор до једне године, док је за квалификовани облик дела била запрећена казна затвора од шест месеци до пет година, а сада је смањена на новчану казну или затвор до две године.

Овде је присутан очигледан раскорак законодавчеве казнене политике и реалне потребе за појачаном одговорношћу у сфери права на управљање, ометањем одлучивања органа управљања.

г) Повреда њрава на шйтрајк

Ко силом, претњом или на други противправан начин спречи или омета запослене да, у складу са законом, организују штрајк, учествују у њему или на други начин остварују право на штрајк, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.²⁶ Истом казном казниће се послодавац или одговорно лице који отпусти једног или више запослених са посла због њиховог учешћа у штрајку који је организован у складу са законом или према њима примени друге мере којима се повређују

24 Чл. 165 ст. 1 КЗ.

25 Чл. 165 ст. 2 КЗ.

26 Чл. 166 ст. 1 КЗ.

њихова права из рада.²⁷ Ово кривично дело важећи КЗ је у потпуности преузео од свог претходника, рачунајући и запрећену казну.

По схватању аутора, запрећена казна до једне године није примерена тежини и друштвеној опасности овог кривичног дела. Право на штрајк, уз поштовање законом прописаних правила, Уставом је зајемчено. Ова казна нарочито је блага за други облик кривичног дела (став 2), за случај отпуштања више запослених са посла због њиховог учешћа у штрајку који је организован у складу са законом.

г) *Злоупотреба права на штрајк*

Ко организује или води штрајк супротно закону или другим прописима и тиме доведе у опасност живот или здравље људи или имовину већег обима или ако су услед тога наступиле друге тешке последице, уколико тиме нису остварена обележја неког другог кривичног дела, казниће се затвором до три године.²⁸

Важећи КЗ је утврдио казну за ово кривично дело. За њега је претходни закон прописивао новчану казну или затвор до једне године (дакле, раније је била прописана иста казна за злоупотребу штрајка као за повреду права на штрајк).

Тешко је и замислити рационално оправдање за овакав потез законодавца. У нормативној ситуацији *de lege lata*, ово значи да три пута тежом казном може бити осуђен радник који злоупотреби право на штрајк од одговорног лица послодавца који отпусти више запослених због њиховог учешћа у штрајку који је организован у складу са законом. Неоправдано, недоследно и неправично решење законодавца.

ђ) *Злоупотреба права из социјалног осигурања*

Ко симулирањем или проузроковањем болести или неспособности за рад или на други противправан начин постигне да му се призна неко право из социјалног осигурања које му по закону или другим прописима или општим актима не припада, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.²⁹

Према садржини бића и запрећеној казни, ово кривично дело КЗ је у потпуности преузео од свог претходника.

27 Чл. 166 ст. 2 КЗ.

28 Чл. 167 КЗ.

29 Чл. 168 ст. 1 КЗ.

е) Нејредузимање мера заштите на раду

Лице одговорно за предузимање мера заштите на раду које се свесно не придржава закона или других прописа или општих аката о мерама заштите на раду, услед чега може наступити опасност за живот или здравље запослених, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.³⁰

И ово кривично дело је идентично са истоименим делом из претходног закона по садржини и запређеној казни.

Оно је специфично у овој групацији кривичних дела по томе што закон прописује могућност изрицања условне осуде од стране суда, уз обавезу да учинилац у утврђеном року поступи по прописима о мерама заштите на раду.

5. Непреузета кривична дела против радних односа

Од свог претходника КЗ није преузео три кривична дела против радних односа: 1) повреда управљања, 2) злоупотреба положаја у органу управљања и 3) неизвршење одлуке о враћању радника на рад.

За кривично дело повреде управљања,³¹ које је у претходном закону егзистирало поред кривичног дела повреде права на управљање, била је запређена казна затвора до три године за основни облик, односно затвор од шест месеци до пет година за квалификовани облик. Ко злоупотребом положаја или овлашћења у органу управљања утиче да орган управљања чији је члан донесе одлуку којом се крши Устав, закон, други пропис или општи акт, па услед тога таква одлука буде донесена, казниће се затвором од шест месеци до пет година.³² Ово је најтежа казна која је икада била прописана за основни облик неког кривичног дела против радних односа.

Непреузимањем овог кривичног дела српски законодавац је непримерено ублажио казнену политику и заузео благонаклон став према члановима органа управљања који злоупотребом положаја или овлашћења утичу да орган чији су чланови донесу неуставну и/или незакониту одлуку. Оваква, по схватању аутора неоправдана, екскулпација кривичне одговорности чланова органа управљања није у корелацији са њиховом појачаном грађанскоправном одговорношћу.³³

30 Чл. 169 КЗ.

31 Чл. 86а претходног Кривичног закона.

32 Чл. 86в претходног Кривичног закона.

33 Грађанскоправна одговорност чланова органа управљања (управног одбора и извршног одбора) код акционарског друштва, у виду посебне имовинске одговор-

Службено или одговорно лице у предузећу, радњи, установи или другој организацији које не поступи по правноснажној одлуци којом је одлучено о враћању радника на рад, казниће се затвором од три месеца до три године.³⁴

Зашто ово кривично дело важећи КЗ није преузео од претходника? Аутор ће понудити хипотетичке одговоре.

Прво, судећи по објављеној судској пракси, ово кривично дело није заживело (аутору није познат ни један случај одласка директора у затвор због неизвршења правноснажне одлуке о враћању радника на рад, иако је појава невраћања била присутна у пракси).

Друго, законодавац је вероватно заузео став да ово кривично дело треба укинути због тога што је конзумирано новим кривичним делом из члана 340 КЗ – неизвршење судске одлуке, из групације кривичних дела против правосуђа. Ако је тако, треба напоменути да је за кривично дело из члана 340 КЗ забрањена блажа казна (до две године затвора) него за раније кривично дело неизвршења одлуке о враћању радника на рад (до три године затвора).

Трећи разлог можемо пронаћи у корелацији са радним законодавством. Законом о раду из 2001. године (претходником важећег закона, донетог 2005) укинута је обавезна реинтеграција (враћање на рад) радника у радни процес, те је по претпостављеној вољи законодавца отпао разлог за посебну инкриминацију у вези невраћања на рад радника по правноснажној судској одлуци.

IV Закључак

У нашој послератној легислативи кривична дела против радних односа нису била предмет споредног кривичног законодавства, него су била садржана у матичним кривичним законима, укључујући и важећи КЗ, са седам кривичних дела у овој области.

Аутор је у чланку изнео осцилације у нашој кривичној легислативи у погледу броја ових кривичних дела, обима и садржине регулативе, као и висине забрањених казни, са посебно израженим критичким освртом на блаже казне за поједина кривична дела у времену садашњем, које захтева појачану свеукупну (па и кривичну) одговорност у условима својинског и привредног рестројавања (транзиције).

ности, односно одговорности за штету, прописана је одредбама члана 328 Закона о привредним друштвима (*Сл. гласник РС*, бр. 125/2004, донетог годину дана пре важећег КЗ).

34 Чл. 91 ранијег Кривичног закона.

Кривичноправну одговорност носилаца пословодне и управљачке функције (директора, чланова управног одбора и др.) у области радних односа треба заоштрити, бар у мери која је постојала у нашем ранијем кривичном законодавству.

Dragoljub SIMONOVIĆ
Attorney at Law, Belgrade

CRIMINAL LIABILITY WITHIN SCOPE OF LABOR RELATIONS

Summary

On the occasion of the meetings of business lawyers of Serbia, the problems and key issues of disciplinary and financial responsibilities, as traditional institutes of labor law, are rarely observed, not to mention criminal liability within the scope of labor relations, the subject of which has not been sustained by a single addendum. The author presents this article in order to fill, at least partially, the aforementioned gap. In considering the problems of criminal liability and labor relations crimes, the author has indicated the decisions taken from the previous Serbian criminal legislation, comparing them with the conclusions taken from the existing Criminal Code and taking critical views of certain crimes.

Key words: *criminal liability, guilt, crime, punishment, labor relations.*